

ЖЕНАТА КАТО ОБЕКТ НА НАСИЛИЕ В БЪЛГАРСКИТЕ И ИСПАНСКИТЕ ПАРЕМИИ

Таня Найденова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE WOMAN AS A SUBJECT OF VIOLENCE IN THE BULGARIAN AND SPANISH PROVERBS

Tanya Naydenova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The report aims to track and describe the violence that is faced by women, according to the testimonies of Bulgarian and Spanish proverbs. Its task is to find the reasons that lie behind such violence: is it being provoked in any way, or is it part of these two cultures. In what forms does it manifests itself? Do the proverbs encourage the violence, do they criticize it or do they present it as something natural?

Key words: proverbs, woman, violence

Джендър лингвистиката е едно от модерните течения в съвременното езикознание, което се радва на голям интерес. Все повече езиковеди разработват трудове, с които си поставят за цел да обяснят важни аспекти от отношенията между половете, разкриващи се в езика. Благодарение на изследванията в областта успяваме да се запознаем и с нравите, порядките и традициите на различни общества през различни епохи.

Една от многото теми, които могат да бъдат разгледани през погледа на джендър лингвистиката, е тази за насилието над жената. Въпреки че повечето хора предпочитат да избягват споменаването на този проблем и в нашето съвремие той почти се е превърнал в тема табу, неговото пренебрегване не води до разрешаването му, а напротив. Отбягването на въпроса говори за един обезпокоителен факт. Дори през 21. век въпреки еманципацията на жените и правата, които им се гарантират от безброй международни конвенции и от законодателството в повечето страни по света, въпреки широко прокламираното

равенството между половете в целия свят все още битуват патриархалните и мачистки нагласи относно по-нисшата позиция на жената спрямо силния пол, нейната зависимост от мъжете и не на последно място – физическият терор, на който немалко жени са подлагани ежедневно с цел да бъдат контролирани и „поставени на място“.

Тази тревожна тенденция има своите вековни традиции и произход, които лесно биха могли да бъдат онагледени и доказани чрез анализ на паремиите на даден народ, безспорни свидетели на времето. Както посочва Миткова (2013: 76):

Паремиологията се намира в пресечната зона на фразеологията и фолклора и изучаването на пословиците е много ценно от лингвокултурологична гледна точка поради същността им на колективна и анонимна част от културата, която подобно на митовете и легендите претворява вярванията и ценностната система на даден социален модел и съответстващата му култура и отразява фиксираните в езика социални стереотипи.

Разглеждайки примери от паремиологичните фондове на българския и испанския език, в настоящия доклад целим да извадим наяве именно тези социални стереотипи, които онагледяват отношението на испанците и на българите към нежния пол, отразяват насилието, което се упражнява над жените в тези две общества, и оправдават подобни действия от страна на силния пол. Вярваме, че темата е актуална, което е и мотивът за провеждане на изследването.

Лингвистите в испаноговорещите страни активно изучават темата за насилието, а в многобройните си трудове изтъкват основните причини, които според тях водят до него. В българските паремиологични изследвания темата за насилието не се засяга толкова често, но този факт далеч не означава, че то не е отразено в паремиите ни като част от действителността на българското патриархално семейство. Независимо от разликата в обема на научните изследвания в двата езика обаче предстои да разберем колко близка се оказва женската участ в България и в испаноговорещите страни.

Търсейки информация за причините, криеци се зад насилието над жените, в статията си „Palos, animales y mujeres. Expresiones misóginas, paremias y textos persuasivos“ Мартинес Гаридо (2001: 81) насочва вниманието си към най-ранните форми на колективно творчество, а именно към митовете и легендите, от които според нея не само са се зародили голям брой паремии, но и те представят една по-голяма картина на човешкото мислене, един по-широк светоглед, в рамките на който жената е представителка и носителка на злото. Мит-

кова (2013: 78) споделя това мнение, твърдейки, че фолклорът заимства описанието на сатанинската природа на жената от християнската митология, в която тя се представя като дяволско творение, възплъщение на злото и греха. За да онагледим горните две твърдения, бихме могли да дадем следните примерни испански и български паремии:

- (1) Lo que el diablo no puede, la mujer lo hace. (пр. Каквото дяволът не може да направи, жената го върши.)
- (2) En lo que el diablo no sabe hacer, pide consejo a la mujer. (пр. Ако дяволът не знае как да свърши нещо, иска съвет от жената.)
- (3) A la mujer, el diablo le dio el saber. (пр. На жената дяволът ѝ е дал акъл.)
- (4) Дяволът е дявол, само жената е по дявол.
- (5) Жената е по-лукава от дявола.
- (6) Жената от дявола била три дни по-напред родена.
- (7) И дяволът не знае всички женски дяволии.

Този аспект от женската същност присъства в паремииите и на двата разглеждани от нас езика и онагледява негативния образ, който нежната половина от човечеството носи още от древността. Тъмните сили на злото са плашили човешкото съзнание и са присъствали в кошмарите на хората много преди да започнем да ги свързваме с религиозните догми. Те са част от езическите словесни фолклорни форми на всеки един народ. Толкова стара според нас е и представата за женската демонична същност и свързването ѝ със злото.

Впоследствие демоничният женски образ е бил подплатен и от религиозните текстове. Естева (Мартинес Гаридо 2001: 93) посочва, че този начин на възприемане на жената е навлязъл в християнството и юдаизма от религиозните писания, и по-точно – още от началото на Библията, в която се посочва не само че жената е създадена от реброто на Адам, но и че го подтиква към първородния грях, който води до изгонването и на двамата от Райската градина. Още повече че при тяхното прогонване Господ заповядва жената да бъде подчинена на мъжа, по-нисша от него, за да може той да контролира нея и всичките ѝ постъпки, били те разумни, или не. Според Естева (Мартинес Гаридо 2001: 93) най-сериозната причина за терора и омразата на мъжа към жената се крие именно в този библейски пасаж.

Идеята за лошотията на жената, както и за господството на мъжа над нея била подкрепяна и дори подсилвана от средновековните свещеници, теолози и предсказатели, които описвали жената като инструмент на дявола, който трябва да бъде контролиран и наказван. За тази цел през Средновековието се е зародило морализаторско течение,

което се „грижело“ за превъзпитанието на жените, а за дейността му отговаряли основно мъже (Мартинес Гаридо 2001: 94).

В обобщение на всички предходни твърдения Мартинес Гаридо (2001: 94) прави следното заключение: тъй като още библейските текстове отреждат на жената по-нисша позиция спрямо тази на мъжа поради факта, че тя произлиза от него като божествено творение, тя, по подобие на животните, му дължи уважение, подчинение и смиреност. Съответно по тази причина се смята, че жените, неспазващи този ред, могат да бъдат малтретирани, бити и дори убивани за назидание. Те биват приравнявани на предмети, собственост на мъжа, с които той може да се разпорежда както намери за добре.

Всички тези схващания откриваме и в паремииите. Причината за това е, че една част от тях водят началото си от поучителни религиозни и фолклорни истории, целящи превъзпитанието на жените и определящи норми за тяхното морално поведение. Други са явно отражение на мъжката позиция по въпроса за контрола над жената. В тези паремии, призоваващи към насилие над жената, прозира мачисткото мнение, според което тя е зла, непостоянна, невярна, клюкарка, разсипница, лъжкия, сребролюбива, и за да бъдат контролирани тези ѝ пороци, са необходими подобни крайни мерки. Всички нейни недостатъци се асоциират със злото и опасностите, като „принуждават“ по този начин мъжете да се стремят към усмиряването им и доминирането над тях (Мартинес Гаридо 2001: 93). Например:

- (8) No hubiera malos hombres si no hubiera malas mujeres. (пр. Нямахме да има лоши мъже, ако нямаше лоши жени.)
- (9) A la que en mandar más que su marido se empeña, ¡leña! (пр. За жена, която повече от мъжа си иска да командва, бой!)
- (10) La mujer y la candela, tuércela el cuello si la quieres buena. (пр. На свещта и на жената прекърши им снагата да ти е мирна главата.)
- (11) La nuez y la mujer, a golpes se han de vencer. (пр. Жена и орех с удари се побеждават.)
- (12) На жената Господ е мъжът ѝ.
- (13) На жената да са къси пътеките.
- (14) На жената ѝ е яка душата.
- (15) За орех и за жена сака ръка ячка.

Много интересно обяснение на паремииите, описващи насилието, на което е подложен нежният пол, прави и Лейкъф (Мартинес Гаридо 2001: 86). Той счита, че те са интерпретация на вечната борба между доброто и злото, в рамките на която мъжът е носител и защитник на доброто, докато жената, както вече обяснихме, олицетворява злото. И

както е стандартно в един такъв сблъсък, мъжът трябва да направи всичко възможно, за да успее да подчини, възпре и премахне злото. Или с други думи, според Лейкъф (Мартинес Гаридо 2001: 86) тези паремии са възплъщение на религиозния и фолклорния мит за победата на Реда над Хаоса, на Господ над Дявола, където, разбира се, жената е представителката на тъмните сили. Това заключение може да бъде онагледено със следните паремии на испански и български:

- (16) Cuando Dios se hizo hombre, ya el diablo se había hecho mujer. (пр. Когато Бог станал мъж, дяволът вече бил станал жена.)
- (17) Cuando Dios hizo al hombre, ya el diablo había hecho a la mujer. (пр. Когато Господ създал мъжа, дяволът вече бил създал жената.)
- (18) Жената от дявола била три дни по-напред родена.

Тези паремии ясно излагат мачистката позиция по въпроса за доброто и злото, представяйки мъжа като богоравен, а същевременно принижават жената до най-злото, низвергнато и недостойно създание на света – дявола.

Но „лошотията“ на жените не спира дотук, не се изчерпва и насилието, на което са подложени. Най-многобройни и на двата разглеждани езика са паремиите, в които те са сравнявани с животни. По принцип асоциирането на човешкото поведение и характер с тези на конкретни животни е честа практика във фолклорните жанрове. Чрез него се постига по-голяма експресивност и по-силно внушение на предаваната информация. Важно е да отбележим обаче, че характерът и поведението на мъжа се свързват най-често с образите на животни, които се ползват с авторитет, излъчват сила, смелост, мъжество и достойнство (например кон, бик, лъв). Жената, от друга страна, бива отъждествявана или с опасен и подъл див звяр (змия, лисица), или с домашно животно (кокошка, патка, овца), все образи, които целят да изтъкнат недостатъците ѝ и да затвърдят по-нисшата ѝ позиция.

Много от мачистките паремии си служат именно с анималистичен похват, за да наблегнат на недостойнствата на нежния пол и да оправдаят и обяснят насилието, което си е заслужил. Мартинес Гаридо (2001: 81, 82) установява, че жената бива асоциирана на първо място с домашните животни, опитомяването и обуздаването на които се е извършвало в продължение на векове именно чрез употребата на насилствени методи; на второ място, образът на жената бива най-често свързан с този на опасните диви животни, символизиращи злото и смъртта, от които, за да се предпази човек, трябва да успее да ги подчини, победи, доминира или унищожи. Тези паремии подтикват към насилие, за което гореизложените твърдения служат като оправдание:

- (19) Al asno y a la mujer, a palos se han de vencer. (пр. Магарето и жената с пръчка се подчиняват.)
- (20) El burro flojo y la mala mujer, apaleados han de ser. (пр. Слабото магаре и лошата жена трябва да бъдат бити с пръчка.)
- (21) La mujer es animal que gusta de castigo. (пр. Жената е животно, на което наказанията се нравят.)
- (22) A la mujer y a la gallina, tuércele el cuello si la quieres buena. (пр. На жена и на кокошка извий им врата, за да ти е мирна главата.)
- (23) A la mujer y a la burra, todo el día una zurga. (пр. На жена и на магаре цял ден бой им е малко.)
- (24) A la mujer y a la mula, vara dura. (пр. На жена и на муле – здрава тояга.)
- (25) A la mujer y a la cabra, sogá larga. (пр. На жена и на коза пускай дълго въже.)
- (26) Жена и котка мъчно умират.
- (27) Жената е като патка – трае на студено.
- (28) Жена без мъж – кон без гем.

В гореизложените примери освен насилието, на което бива подложен нежният пол, се говори и за сериозен контрол над него и действията му. Това се дължи на недоверието, което мъжете изпитват към жените, на широко разпространеното мнение, че поради всичките си недостатъци в своите действия могат да допускат само и единствено грешки. По тази причина наблюдаваме и силно пренебрежително, грубо и предметяващо отношение в тези паремии. Жената действително е представена като мъжка собственост, с която той може да се разпорежда по най-бездушния и нечовешки начин, сякаш се разпорежда със стока. В една подобна испанска паремия виждаме как това отношение, а и тормозът спрямо жената стигат до крайност:

- (29) La maté, porque era mía. (пр. Убих я, защото беше моя.)

Вярваме, че този пример е достатъчно красноречив и не се нуждае от коментар. Въпреки това искаме да обърнем внимание на темата за смъртта на жената и по-точно на факта, че за мъжа тя не е нещастие, а напротив – повод за радост и намиране на избавление.

- (30) La mujer solo es buena después de muerta. (пр. Жената само мъртва е добра.)
- (31) A quien Dios quiere, la mujer se le muere. (пр. Който Господ го обича, жена му умира.)
- (32) Ако ще се лежи, да лежа аз, че да ми шета жената; ако ще се мре, да мре жената, че да си взема друга.

Въпреки че е възможно някой да възрази на всички изложени дотук примери и да твърди, че те изглеждат по-скоро като безобидни нападки към жените, но не и като действителни заплахи, водещи към действие, според нас те далеч не са така невинни. Както посочва Мартинес Гаридо (2001: 85), поради характера си на фраза, предаваща вечна, абсолютна и неоспорима истина, паремията има силно императивна функция, вследствие на която съветите, които тя дава, се възприемат от носителите на езика като призоваване и насърчаване на описаните в нея действия и поведение. По тази причина паремията, които представят насилието над жената като нещо не само естествено, но и необходимо, насърчават недоверието към нежния пол, както и непоносимостта и проявата на насилие към него.

Според много лингвисти, изучаващи испанските паремии, темите за насилието и дискриминацията в тях не се ограничават дотук. В статията си „Violencia de género: políticas, leyes y refranes“ Фернандес Понсела (2008: 2) поддържа твърдението, че насилието над жените не е само физическо, а се проявява и под множество други форми, които са много по-трудно забележими и по тази причина – много по-устойчиви, общоприети и по-малко критикувани. Като пример тя посочва формите на устно и символично насилие над жените, които много често дори не биват разпознавани и тълкувани като такива нито от автора, нито от жертвата им. Според Фернандес Понсела те се проявяват в речта под формата на пренебрежителен, обиден и дискриминиращ език, който обаче се възприема по-скоро като нещо нормално и естествено за ежедневната реч, защото е отражение на културата на ежедневието. Като ярък пример тя посочва устния фолклор, и по-точно архаичните пословици и поговорки, една немалка част от които все още не са отпаднали и от актуалната устна реч. В тях, както вече споменахме, жената се асоциира с глупостта, лошотията, хитростта, неверността, изменчивостта, лудостта и др.:

- (33) Cuando una mujer es famosa, casi siempre lo es por mala cosa. (пр. Ако някоя жена е известна, почти винаги е заради нещо лошо.)
- (34) La mujer como el vino, engaña al más fino. (пр. Жената е като виното, успява да излъже най-слабия.)
- (35) Febrero y las mujeres, por día diez pareceres. (пр. Жената е като февруари – за един ден десет различни настроения.)
- (36) La mujer es animal de pelo largo y pensamiento corto. (пр. Жената е животно с дълга коса и къс разум.)
- (37) Mujeres buenas, en todo el mundo dos docenas; mujeres malas, a millaradas. (пр. Добри жени на света има дузина, а лоши – милиард.)
- (38) Cada hombre lleva un loco dentro, y cada mujer un ciento. (пр. Във всеки мъж има по един луд, а във всяка жена – по сто.)

- (39) Зимно слънце и женско сърце не са да им вярваш – завчас се променят.
- (40) Женското сърце е като памучен чорап – разтяга се.
- (41) Жена вярва няма.
- (42) Змия и жена вярва нямат.
- (43) Жена и лисица – като една майка да ги е родила.
- (44) Жената си крие злината като котка ноктите.

Според Фернандес Понсела (2008: 4) този начин на описание на жените, както и на тяхното поведение цели да ги представи в негативна светлина, да докаже, че всичко помислено, казано или извършено от тях е грешно. По този начин служат като извинение, оправдание, обяснение на мъжете за насилието и дискриминацията, които те упражняват над жените. Според авторката това е явление, което се наблюдава във всички култури. Това нейно твърдение се потвърждава и от гореизложените примери на български език.

В заключение е необходимо да отбележим, че паралелно с тук представения негативен женски образ в голям брой пословици и поговорки и на двата разглеждани от нас езика се изтъкват много положителни женски качества, които се възхваляват и насърчават. Също така немалко български и испански паремии отричат насилието над жените. Въпреки това ще посочим, че както на български, така и на испански откриваме множество паремии (голяма част от които дори не сме включили в настоящия текст), които представят жената като обект на насилие. Много от тях обясняват и оправдават това насилие с лошата природа на жените, която принуждава силния пол да ги контролира и „поставя на място“, употребявайки сила. Други посочват, че по-ниската обществена позиция на жената налага тя да бъде подчинена на мъжа, като дори се стига до приравняването ѝ с животно, което е негова собственост и с което той може да се разпорежда по своя преценка. Както посочва Мартинес Гаридо (2001: 82) обаче, подобно представяне на жената като символ на злото, както и асоциирането ѝ с животно е израз на субективна мъжка гледна точка, издигната до ранга на норма и превърната в модел на поведение. Именно в това се корени женомразкият език, който наблюдаваме в изложените в настоящото изследване паремии.

ЛИТЕРАТУРА

- Григоров, Кацаров 1986:** Григоров, М., Кацаров К. *Български пословици и поговорки*. София: Наука и изкуство, 1986.
- Калеро Фернандес 1990:** Calero Fernández, A. *La imagen de la mujer a través de la tradición paremiológica española (lengua y cultura)*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1990.
- Мартинес Гаридо 2001:** Martínez Garrido, E. Palos, animales y mujeres. Expresiones misóginas, paremias y textos persuasivos. // *Cuadernos de Filología Italiana*, Madrid, 2001, № 8, 79 – 98.
- Миткова 2013:** Миткова, А. *Жената и езикът в испанския социокултурен контекст*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013.
- Стойкова 2007:** Стойкова, Ст. *Български пословици и поговорки*. София: Колибри, 2007.
- Фернандес Понсела 2008:** Fernández Poncela, A. M. Violencia de género: políticas, leyes y refranes. // *Casa del Tiempo, vol I, época IV*, México D. F., 2008, № 4, 2 – 7.